

ΕΞΑΝΤΛΗΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΜΕΘ - ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΟΡΙΑ

ΠΑΡΑΤΑΣΗ ΖΩΗΣ Η ΠΑΡΕΜΠΙΟΔΙΣΗ ΘΑΝΑΤΟΥ;

Ἠθικοὶ προβληματισμοὶ

Μητροπολίτου Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς Νικολάου

ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Στὴν ὁμιλία μου αὐτήν, θὰ προσπαθήσω, βασιζόμενος στὴν ἠθικὴ θεώρηση τῆς εὐθανασίας καὶ τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου, νὰ προσεγγίσω τὶς ὀριακὲς καταστάσεις στὶς ΜΕΘ, ὅπου ἡ ἀδυναμία μας νὰ ἀποδεχθοῦμε τὸν θάνατο τοῦ ἀσθενοῦς μᾶς ὀδηγεῖ σὲ ὑπερβολικὰ ἐπιθετικὲς παρεμβάσεις ποὺ προσφέρουν μέρες καὶ ἀμφίβολη ζωὴ.

ΕΥΘΑΝΑΣΙΑΚΗ ΛΟΓΙΚΗ - ΒΑΘΥΤΕΡΑ ΑΙΤΙΑ

Ἡ ἔνταση μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζεται τὸ πρόβλημα τῆς εὐθανασίας γενικότερα στὶς μέρες μας ὀφείλεται βασικὰ στὶς ἐξῆς παραμέτρους:

α) Ἡ κοινωνία μας γίνεται ὄλο καὶ πιὸ εὐδαιμονιστικὴ μὲ ἀποτέλεσμα οἱ ἀντιστάσεις τῆς στὶς καταστάσεις τοῦ πόνου ὄλο καὶ νὰ περιορίζονται. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀντέχουν τὶς δυσκολίες, τὸν πόνο, τὶς πιέσεις οὔτε καὶ μποροῦν νὰ περιμένουν καὶ νὰ ὑπομένουν. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ κοινωνίες· δὲν ἀνέχονται πλέον τοὺς μὴ παραγωγικοὺς πολίτες.

β) Ἡ παράταση τοῦ μέσου ὄρου ζωῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ μείωση τῶν γεννήσεων ἀφ' ἑτέρου, ἐπίτευγμα καὶ συνέπεια τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ ἀντίστοιχα, ὀδηγοῦν σὲ γηρασμὸ τῶν κοινωνιῶν μας, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ περιστατικὰ τῶν χρονίων καὶ ἐπωδύνων νοσημάτων νὰ αὐξάνουν σὲ συχνότητα.

Ἔτσι γιὰ παράδειγμα, στὴν Ἰαπωνία οἱ ἠλικιωμένοι ἀποτελοῦν τὸ 15,7% τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ὑπολογίζεται ὅτι τὸ 2025 τὸ ποσοστὸ αὐτὸ θὰ πλησιάσει τὸ 27,4%. Μάλιστα ἐκτιμᾶται ὅτι αὐτὴ ἡ τάση γήρανσης τοῦ πληθυσμοῦ θὰ συνεχισθεῖ γιὰ περίπου ἀκόμη ἕναν αἰώνα.¹

γ) Ἡ υγεία μας πλέον ἔχει γίνει ἔντονα οικονομικὴ καὶ ὑπερβολικὰ δαπανηρὴ, ἢ δὲ ἀντιμετώπιση τοῦ ἀσθενοῦς ὀρθολογιστικὰ μηχανικὴ. Αὐτὸ ἔχει μετατοπίσει τὸ κέντρο βάρους τῆς ἰατρονοσηλευτικῆς συμπαράστασέως

¹ Eubios Journal of Asian and International Bioethics10, January 2000, p. 11, Ministry of Health and Welfare. Annual Report of health and welfare, Tokyo, 1998.

ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ τὸν σεβασμὸ στὸν πάσχοντα στὰ οικονομικὰ συμφέροντα.

δ) Ἡ εἰσβολὴ τῆς τεχνολογίας στὴν ἰατρικὴ καὶ γενικότερα στὴν υἰγεία ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα πολὺ συχνὰ ἢ διαδικασία τοῦ θανάτου νὰ ἀποκτᾶ πρωτοφανῆ διάρκεια καὶ ἢ ἐλπίδα γιὰ ἐπιβίωση νὰ ἐμφανίζει χαρακτηριστικὰ καὶ ιδιότητες τυραννίας. Ἡ θεραπευτικὴ διαδικασία ὀδηγεῖ ἐνίοτε ἀπὸ μόνη τῆς σὲ τέτοια παθολογικὰ συμπτώματα καὶ ἠθικὰ διλήμματα πού μὲ κανένα τρόπο δὲν μπορεῖ ἢ ἴδια νὰ ἀντιμετωπίσει.

Ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν στὸ φαινόμενο ἀσθενεῖς νὰ ἐκλιπαροῦν γιὰ τὸν θάνατο συχνὰ δὲ νὰ βρίσκονται καὶ γιατροὶ νὰ τοὺς διευκολύνουν πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Ἔτσι ἀναπτύσσεται μιὰ εὐθανασιακὴ λογικὴ, ἠθικὴ καὶ ἀντίληψη ἢ ὁποῖα διευκολύνει τὴν θεσμοθέτηση καὶ νομικὴ κάλυψη τῆς εὐθανασίας.

Ἀπὸ ὅλες τὶς παραπάνω περιπτώσεις, ἐμεῖς θὰ ἐπικεντρώσουμε τὸ ἐνδιαφέρον μας στὴν τελευταία, προσπαθώντας νὰ διακρίνουμε τὰ ὅρια τῆς ἰατρικῆς προσφορᾶς σὲ σχέση μὲ τὰ ὅρια τοῦ σεβασμοῦ στὴ ζωὴ καὶ τὸν θάνατο, στὸ σημεῖο τοῦ μεθορίου τους, μέσα στὸ πλαίσιο τῶν σημερινῶν δεδομένων στὶς ΜΕΘ.

ΘΑΝΑΤΟΣ - ΡΗΞΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΣΩΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΦΥΪΑΣ

α. Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου

Θάνατος εἶναι ἢ ρήξη τῆς ψυχοσωματικῆς συμφυΐας, ἢ λύση τοῦ δεσμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος· ὁ χωρισμὸς ψυχῆς καὶ σώματος.² Στὴν ἀγιογραφικὴ παράδοση αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται σαφῶς, ἀλλὰ ἔμμεσα περιγράφεται μὲ τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου Ἰακώβου· «τὸ γὰρ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστὶ».³ Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος γιὰ μὲν τὴν ζωὴ λέγει ὅτι εἶναι «σώματος καὶ ψυχῆς δέσις», ἐνῶ θάνατος εἶναι ἢ διάστασή τους.⁴ Ἀνάλογη διατύπωση συναντᾶται καὶ στὰ ἀρεοπαγιτικὰ κείμενα,⁵ στὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρείας,⁶ στὸν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης⁷ καὶ στὸν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ.⁸

² Νεμεσίου, Περὶ φύσεως ἀνθρώπου Κεφ. 2 Περὶ ψυχῆς, ΒΕΠΕΣ 38.234 (P^u 40.304 εφ)· βασικὰ παραθέτει τὸν Χρῦσιππο.

³ Ἰακ. β' 26.

⁴ «Ζωὴ δέ, σώματός τε καὶ ψυχῆς δέσις. Ὡς θάνατον εἶναι τῶν δὲ τὴν διάστασιν», Γρηγορίου Θεολόγου, Ποιήματα ἠθικά, 34,25 PG 37.947A.

⁵ «Θάνατός ἐστιν ἐφ' ἡμῶν οὐ τῆς οὐσίας ἀνυπαρξία κατὰ τὸ δόξαν ἐτέροις, ἀλλ' ἢ τῶν ἠνωμένων διάκρισις», Περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, 2,3,7 PG 3.404B.

⁶ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, Στρωματεῖς 7,12 καὶ 3,9 ΒΕΠΕΣ 8.279 (1-2).

Ἡ ψυχὴ ὁμῶς εἶναι μὴ ὄρατὴ. Κάθε προσπάθεια προσέγγισης τοῦ θανάτου ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τῶν μεταβολῶν τῆς ψυχῆς, ὅταν μάλιστα ἀναφερόμαστε στὸ τί συμβαίνει στὸ σῶμα, ἐνέχει τὸν κίνδυνο τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς αὐθαιρεσίας. Γι' αὐτὸ ἀσφαλέστερα προσδιορίζεται ὁ θάνατος ὡς νέκρωση τοῦ σώματος, ὑποταγὴ στὴν βαρῦτητα τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἡ ψυχὴ λόγῳ τῆς φύσεώς της μένει ἀνεπηρέαστη. Κατὰ τὴν στιγμὴ τοῦ θανάτου δὲν ἀναχωρεῖ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ συνεπῶς αὐτὸ καταρρέει -ἢ ψυχὴ δὲν εἶναι κάτι ποὺ μπαίνει καὶ βγαίνει, ἀλλὰ κάτι ποὺ συνυπάρχει ἢ ὄχι-, ἀλλὰ εἶναι ἡ διαδικασία τῆς φθορᾶς ποὺ καθιστᾷ τὸ σῶμα ἀδύναμο νὰ παρακολουθήσει τὴν πορεία καὶ νὰ δεχθεῖ τὴν ζωογόνο ἐνέργεια τῆς ψυχῆς,⁹ ὅποτε καταστρέφεται ἡ ὁλότης τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ ἡ συνοχὴ τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου καταρρέει.

Ἐπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, καὶ ἐπειδὴ «στὴν Ὁρθόδοξη παράδοση τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο θεωρεῖται ὑπὸ ὀλιστικὸς ὅρους»,¹⁰ θὰ μπορούσαμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ καταστροφή εἴτε τοῦ ψυχοσωματικοῦ συνδέσμου εἴτε αὐτῆς τῆς λειτουργικῆς συνοχῆς τοῦ σώματος, ποὺ ἐπισυμβαίνει μὲ τὴν νέκρωση τοῦ ἐγκεφάλου, σηματοδοτεῖ τὴν λύση τῆς ὁλότητος καὶ ἀκεραιότητος τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ συνεπῶς ἀποτελεῖ θάνατο.

Ὅπως προαναφέραμε, ἡ ψυχὴ ἔχει καὶ νομοτελειακό, φυσικὸ στοιχεῖο καὶ αὐτεξούσιο, πνευματικὸ. Κύριο ὄργανο τῆς ψυχοσωματικῆς συμφυΐας, τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄργανο ποὺ συνδέει τὸ σῶμα μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ πλευρᾶς φυσιολογίας, εἶναι ὁ ἐγκέφαλος.

Ὡς θάνατος λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ ὀρισθεῖ ἡ ὀριστικὴ κατάρρευση τοῦ σώματος καὶ ἡ ἀμετάκλητη παύση τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων (αὐτονομία, αὐτεξουσιότητα, δυνατότητα ἔκφρασης, ἀντίληψη, συνείδηση κ.λπ.), πράγμα ποὺ συμβαίνει στὴν πραγματικότητα μὲ τὴν παύση τῆς ἐγκεφαλικῆς λειτουργίας.

⁷ «Λύσις τῶν στοιχείων τῆς ἐν τῷ σώματι συμφυΐας», Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως (PG 46.20B) καὶ «διάλυσις ψυχῆς τε καὶ σώματος», Ἄντιο, πρὸς τὰ Ἀπολλιν. 17 (PG 45.1153D), «Ἐπὶ μὲν τῆς σαρκός, ἢ τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων ἐνέργειά τε καὶ κίνησις καὶ ζωὴ λέγεται καὶ τὸ ἔμπαλιν ἢ σβέσις αὐτῶν καὶ διάλυσις, θάνατος ὀνομάζεται», Κατὰ Εὐνομίου Λόγος 8 (PG 45.797C).

⁸ Γρηγορίου Παλαμᾶ, Πρὸς Ξένην μοναχὴν, Φιλοκαλία, Τόμ. Δ' σ. 93.

⁹ Αὐτὸ εἶναι ἐμφανὲς στὴν περίπτωσι τῶν ζώων τὰ ὅποια στεροῦνται ἀθάνατης καὶ ἔλλογης ψυχῆς. Συνεπῶς ὅταν μιλοῦμε γιὰ βιολογικὸ θάνατο ἐννοοῦμε τὴν κατάρρευση τῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος.

¹⁰ Καλλίστου Ware, Πορεύεσθε μετὰ χαρᾶς τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ΣΥΝΑΞΗ 49, σ. 24.

β. Ἡ στιγμή τοῦ βιολογικοῦ θανάτου

Ἡ στιγμή τοῦ θανάτου εἶναι ἡ κατ' ἐξοχήν στιγμή πού ὀρίζεται ἡ ἀνθρώπινη ἀξία καὶ κατανοεῖται ἡ ἐγγύτητα τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο. Για τὸν λόγο αὐτὸν καὶ ἀντιμετωπίζεται μὲ δέος, σεβασμό, αἴσθηση μυστηρίου καὶ ταπείνωση.

Οἱ ἄνθρωποι εἴμαστε θνητὰ ὄντα, καὶ συνεπῶς ὁ θάνατος διατρέχει ὀλόκληρη τὴν ζωὴ μας.¹¹ Ἀπὸ τὴν γέννησή μας ἀρχίζει ἡ ἀντίστροφη μέτρηση. Ὁ θάνατος δὲν εἶναι μία ἀπλὴ στιγμή. Ἀπλᾶ ὅταν ἡ θνητότητα γίνεῖ μὴ ἀναστρέψιμη -ὄχι ὡς πρόγνωση ἀλλὰ ὡς διαδικασία-, τότε ὁ ἄνθρωπος ἔχει πεθάνει βιολογικά. Τὸ σῶμα παύει νὰ ὑπάρχει ὡς σῶμα ἀπὸ τὴν στιγμή πού παύει νὰ στηρίζει τὸ πρόσωπο.¹²

Ἡ Ἐκκλησία βέβαια θεωρεῖ τὸν θάνατο μυστήριο.¹³ Καὶ τὰ μυστήρια δὲν προσεγγίζονται εὐκόλα, οὔτε γνωρίζονται, οὔτε πολὺ περισσότερο ὀρίζονται. Για τὸν λόγο αὐτόν, κάθε προσπάθεια σχολαστικοῦ προσδιορισμοῦ λεπτομερειῶν πού στὴν φύση τους εἶναι ἀνερμήνευτες καὶ ἀπρόσιτες ἐνέχει τὸν κίνδυνο νὰ βεβηλώσει τὰ ἱερά μὲ τὴν λάθος γνώση καὶ τὸ θράσος τοῦ ἀσφαλοῦς ὀρισμοῦ καὶ ἔτσι νὰ τὰ ἀπογυμνώσει ἀπὸ τὸν μυστηριακό τους χαρακτήρα.

Ἔτσι ἡ ἴδια ἡ ἐμπειρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἐμφανίζει περιστατικά δυσερμήνευτα πού ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ θάνατος δὲν ἀποτελεῖ φυσικὸ γεγονός πού μὲ σαφήνεια ὀρίζεται, ἀλλὰ πνευματικὸ πού μὲ ταπείνωση καὶ φόβο προσεγγίζεται. Ἀναφέρεται ὅτι στὴν περίπτωσι τοῦ ἁγίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ, πρῶτα «ἔφυγε ἡ ψυχὴ του» καὶ στὴν συνέχεια πέθανε τὸ σῶμα του. Ἀπεβίωσε προσευχόμενος, κρατώντας στὸ χέρι του ἀναμμένο κερί.¹⁴

Ἐπίσης ἡ Ρωσικὴ παράδοσι διασώζει τὴν ἐντυπωσιακὴν περίπτωσι τοῦ ἱεροδιακόνου Σεραπίωνος, ὁ ὁποῖος ἐκοιμήθη στὶς 25 Ἰουνίου 1859 στὸ ἐρημητήριον Glinsk στὴν Ρωσία. Ὅπως περιγράφει ὁ βιογράφος του «πρὸς ἔκπληξιν ὄλων τῶν ἀδελφῶν, γιὰ τρεῖς ὥρες ἀφότου ἐκοιμήθη, τὰ δάχτυλά του συνέ-

¹¹ Χριστοδούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ πρόβλημα τῆς εὐθανασίας, Θεσσαλονίκη, 2002, σ. 21.

¹² Πρωτοπρ. Νικολάου Λουδοβίκου, Μεταφυσικὴ καὶ ἐσχατολογία τοῦ σώματος, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ, Τμῆμα Θεολογίας, τομ. 4, νέαι σειραί, σσ. 113-137.

¹³ Βασιλειάδη, Νικολάου, Τὸ μυστήριο τοῦ θανάτου, ἐκδ. ὁ Σωτήρ, Ἀθῆναι, 1991, σσ. 3-7. Ὁ θάνατος «μέγιστον μυστήριον... τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας» (Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, Ὁμιλία 83,1, PG 59.447).

¹⁴ Ἀρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ)· Περὶ προσευχῆς, ἐκδ. Ἰ. Μ. Τιμίου Προδρόμου, Essex Ἀγγλίας, 1993, σελ. 71.

χισαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ κομβοσχοῖνι του. Τὸ σῶμα του δὲν εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀποσυντίθεται καὶ δὲν ἀνέδιδε δυσωσμῖα». Εἶναι ἐντυπωσιακὸ ὅτι εἶχε ζητήσει πρὸ τοῦ θανάτου του νὰ μὴν τὸν θάψουν γιὰ τρεῖς μέρες.¹⁵

Γιὰ ὅσους πάλι βιάζονται νὰ ταυτίσουν τὸν ἐγκεφαλικὸ θάνατο μὲ τὴν ἀναχώρηση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἡ ἀναφορὰ στὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου «πολλὰ θαύματα ἐπιδειξάμενος ἐν Παρισίῳ τῇ πόλει, τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται· καὶ αὐτὴν ἰδίαις χερσὶν ὑποδεξάμενος, μέχρι δύο μιλίων ἐβάδισε, θαῦμα τοῖς ὁρῶσιν ἐνστησάμενος· καὶ οὐ πρότερον ταύτην ἀνήκε, πρὶν ὅτε γυναικὶ ὀνόματι Κατούλα ὑπαντήσας καὶ κατὰ θεῖαν πάντως συσχεθεὶς πρόνοιαν ταῖς ἐκείνης παλάμαις οἶά τινα θησαυρὸν ἐναπέθετο».¹⁶ Ἀπὸ τὸ θαυμαστὸ αὐτὸ περιστατικὸ καταφαίνεται τὸ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ παραμένει ἡ ψυχὴ στὸ σῶμα, νὰ συνεχίζει νὰ τὸ ζωογονεῖ καὶ τὸ σῶμα νὰ ἔχει κάποιες ἐκδηλώσεις καὶ μετὰ τὸν θάνατο.

Ὅλα αὐτὰ στηρίζουν τὴν Ὁρθόδοξη παράδοση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ θάνατος μπορεῖ γενικὰ νὰ περιγραφεῖ ἀλλὰ ὄχι ἐπακριβῶς νὰ ὀρισθεῖ, διότι περισσότερο ἀπὸ βιολογικὸ συμβάν ἀποτελεῖ ἄγνωστο μυστήριον. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος πού στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀποφεύγουμε νὰ ταυτίσουμε τὸν θάνατο μὲ τὴν παύση τῆς καρδιακῆς ἢ ἐγκεφαλικῆς ἢ κάποιας ἄλλης λειτουργίας.

γ. Ἡ ἀξία τῶν τελευταίων στιγμῶν

Ἡ διάθεση συμπαραστάσεως καὶ ἡ μὲ κάθε μέσο προσπάθεια μετατοπίσεως πρὸς τὰ πίσω τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου ἀποτελοῦν ἔκφραση τῆς φυσικῆς πάλης μας ὡς ἀνθρώπινου γένους μὲ τὸ γεγονὸς του ὡς «πτωτικῆς» συνέπειας. Τὸ ἐλάχιστο αὐτὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς ἴσως ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ τὸ παρελθόν της. Καὶ ἔχει ἀξία μεγαλύτερη γιὰ τὸν γιατρὸ καὶ τοὺς συγγενεῖς πού τὴν προστατεύουν ἀπ' ὅτι γιὰ τὸν ἀσθενῆ πού τὴν δικαιούται.¹⁷ Γιατί ἡ συμπαράσταση, ἡ ἐλπίδα καὶ ὁ πόθος τῆς ζωῆς τοῦ ἄλλου, κεντρικὰ στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι ἀσύγκριτα ἀνώτερα ἀπὸ τὴν βιολογικὴ ζωὴ τοῦ ἀσθενοῦς. Ἡ ἀνάγκη τῆς ζωῆς εἶναι μεγαλύτερη γι'

¹⁵ Fr. Theodosius Clare, *Glinsk Paterikon*, St. Xenia Skete, Wildwood, California, 1984. "To the astonishment of the brethren, for three hours after he died, his fingers continued to move over his prayer rope; his body did not decompose and gave off no odor".

¹⁶ Συναξάριον ἁγίου ἱερομάρτυρος Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, Μηναιὸν Ὀκτωβρίου, ἐκδ. ΦΩΣ, Ἀθῆναι, 1970, σ. 31-32. Προφανῶς, στοὺς ἑλληνικοὺς συναξαριστὲς ὑπάρχει σύγχυση μεταξὺ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τῆς Γαλλίας (<http://www.stdenischurch.org/stdenis.html>, 15.7.2003).

¹⁷ Διακοινοβουλευτικὴ Συνέλευση Ὁρθοδοξίας, Εὐθανασία, Γενικὲς ἀρχές, ἄρθρο 8, Vilnius, Λιθουανίας, 28 Ἰουνίου 2003.

αὐτοὺς ποὺ στέκονται στὸ πλευρὸ του παρὰ γι' αὐτὸν ποὺ ἐνίστε ἀδυνατεῖ ἀκόμη καὶ νὰ συνειδητοποιήσει τὴν ὕπαρξή του.

Οἱ τελευταῖες στιγμὲς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ὅμως ἔχουν ἰδιαίτερη ἀξία καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο. Καὶ ἔχουν ἴσως μεγαλύτερη ἀξία ἀπ' ὅ,τι οἱ στιγμὲς τῆς ὑπόλοιπης ζωῆς του.¹⁸ Ἔχουν ὅμως μεγαλύτερη σημασία καὶ ἀπὸ τὶς «στιγμὲς» τῆς αἰωνιότητος.¹⁹ Γιατὶ ἡ ψυχὴ σ' αὐτὲς κρίνεται, μπορεῖ νὰ μετανοήσῃ, περνᾷ ἀπὸ τὴν ἐφημερότητα στὴν αἰωνιότητα. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα κλέβουμε στιγμὲς, ὄχι ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν ζωὴ. Αὐτὸ σημαίνει παράταση ζωῆς καὶ ὄχι ἐπίσπευση θανάτου. Ὁ χρόνος ἀποτελεῖ τὴν ἐγγύηση τοῦ συνδέσμου τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρέπει ἐνεργητικὰ νὰ ἐπιταχύνεται ὁ θάνατος. Δὲν δικαιούμεθα οὔτε ἀπὸ τὸ σῶμα κάτι νὰ πάρουμε, οὔτε τὴν συζυγία τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμά της νὰ διασπάσουμε οὔτε ἀπὸ τὸν χρόνο τῆς ψυχοσωματικῆς συμφύας κάποια στιγμή νὰ ἀφαιρέσουμε.

Ὁ θάνατος εἶναι τόσο ἱερὸ γεγονός γιὰ κάθε ἄνθρωπο ὥστε θὰ πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ διατηρηθεῖ ἡ καθαρότητά του. Εἶναι ἡ στιγμή ποὺ τὸ πρόσωπο ἀξίζει τὸν μεγαλύτερο σεβασμὸ ἀπὸ τὴν κοινωνία, ἡ ὁποία μὲ κανένα τρόπο δὲν θὰ ἔπρεπε ἀπὸ μυστήριο νὰ τὸν ὑποβιβάσει σὲ ψυχρὸ μηχανικὸ χρονικὸ γεγονός. Τῆ στιγμή ποὺ τὸ σῶμα ὀρφανεύει ἀπὸ τὴν προστασία τῆς ψυχῆς εἶναι τρομερὸ ἔμεις νὰ τὸ ἀπογυμνώνουμε ἀπὸ τὸ τελευταῖο ἔνδυμα τῆς ἀξιοπρέπειάς του.

Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ ἡ Ἐκκλησία ἀρνεῖται μὲ κάθε τρόπο τὴν εὐθανασία -ιδίως ὡς ὑποβοηθούμενη αὐτοκτονία-, στέκεται δὲ προβληματισμένη καὶ συνεσταλμένη μπροστὰ σὲ αὐτὸ ποὺ ἡ ἰατρικὴ τεχνολογία δημιούργησε καὶ ἡ ἰατρικὴ ἐπιστῆμη ἀποκαλεῖ «ἐγκεφαλικὸ θάνατο».

δ. Ζωὴ καὶ ἐπιβίωση

Ἡ ποιότητα ζωῆς πρέπει νὰ εἶναι συμβατὴ μὲ τὴν ἐπιβίωση. Ἡ φύση δέχεται ζωὴ μόνο μὲ συγκεκριμένους προδιαγραφὲς ποιότητος. Σήμερα ἐπιβάλλουμε τεχνολογικὰ τὴν ἐπιβίωση μὲ ὄρους ἀπαράδεκτης ποιότητος. Ἄλλο ἐπιβίωση, συντήρηση τῆς ἀναπνοῆς, καὶ ἄλλο ζωὴ.

Τὰ πολλὰ τροχαῖα ἀτυχήματα, ἡ ἐκπληκτικὴ πρόοδος στὴν φαρμακευτικὴ καὶ ἰατρικὴ τεχνολογία ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ συντηροῦνται στὴν ζωὴ ἄνθρωποι κάτω ἀπὸ συνθήκες ἐντελῶς ἀκραῖες. Ἐτσι ἐπὶ παραδείγματι,

¹⁸ Ἱερομ. Κλεόπα Ἡλίου, Πνευματικοὶ Λόγοι, Ὁρθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη, 1988, σσ. 177-181.

¹⁹ Ἀρχιμ. Νικολάου Χατζηνικολάου, Ἐλεύθεροι ἀπὸ τὸ γονιδίωμα, Ἀθήνα, 2002, σ. 329.

σὲ περιπτώσεις καρκινοπαθῶν, συχνὰ ἢ ἐπιθετικὴ χημειοθεραπευτικὴ ἢ ἀκτινοθεραπευτικὴ ἀγωγή δίνει μὲν παράταση ζωῆς, ἀλλὰ συχνὰ ὀδηγεῖ σὲ καταστάσεις πολλαπλῶν μεταστάσεων ποὺ ὑποβιβάζουν τὴν ποιότητα ζωῆς σὲ πρωτόγνωρα χαμηλὸ ἐπίπεδο. Ἡ ἴδια ἢ φύση, ὅταν ἡ ζωὴ κινδυνεύει νὰ ἐκφυλισθεῖ σὲ ἐπιβίωση, «προστατεύει» μὲ τὸν θάνατο. Ἡ σύγχρονη τεχνολογία ἀφ' ἑνὸς μὲν στίς περιπτώσεις αὐτὲς καταργεῖ τὴν προστασία τοῦ θανάτου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔχει δημιουργήσει πρωτόγνωρες σὲ πολυπλοκότητα μορφές καὶ ἐκφράσεις θανάτου. Μὲ ἄλλα λόγια ἂν δὲν ὑπῆρχαν τὰ μηχανήματα δὲν θὰ πεθαίναμε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Ἡ πρόοδος τῆς τεχνολογίας ἔχει δημιουργήσει ἄνθρωπους ποὺ ἢ δὲν μποροῦν νὰ πεθάνουν ἢ δὲν μποροῦν νὰ πεθάνουν φυσιολογικά.

Ἄνάλογη περίπτωση εἶναι αὐτὴ τῆς χρήσης τοῦ ἀναπνευστήρα, ποὺ ἂν τελικὰ δὲν ἀποδειχθεῖ σωτήρια γιὰ τὸν ἀσθενῆ, μᾶς ὀδηγεῖ στὴν διάγνωση τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου, μιᾶς καταστάσεως ποὺ ἴσως εἶναι περισσότερο ἀνεπιθύμητη γιὰ τὰ διλήμματά της καὶ καθόλου ἐπιθυμητὴ γιὰ τὸ θεραπευτικὸ ἐπίτευγμά της. Ἡ ἰατρικὴ παρέμβαση, στὴν περίπτωση αὐτὴν, δὲν παρέχει θεραπεία, εὐκαιρία ἢ ἐλπίδα· ἀποτελεῖ ἀξεπέραστο ἀδιέξοδο.

Μὲ βάση αὐτά, ἂν δεχθοῦμε γιὰ τοὺς ἐγκεφαλικά νεκροὺς ὅτι ἡ κατάστασή τους εἶναι μὴ ἀναστρέψιμη, ἢ ἀπώλεια συνειδήσεως ὀριστικὴ καὶ ἢ διατήρηση τοῦ ἀσθενοῦς στὴν ζωὴ μόνο μηχανικὰ κατορθωτὴ, τότε ὁ ἀναπνευστήρας στὴν περίπτωσή τους δὲν δίνει ζωὴ ἀλλὰ ἐπιβίωση, παρεμποδίζει οὐσιαστικὰ τὴ διαδικασία τοῦ θανάτου, δίχως νὰ μπορεῖ νὰ προσφέρει κάποια θεραπεία. Ἡ μηχανικὴ ὑποστήριξη τότε μόνο ἔχει λόγο, ὅταν χαρίζει ἀνακούφιση, ἐλπίδα καὶ προοπτικὴ ζωῆς· ὅταν ὁ ἀσθενὴς μπορεῖ νὰ αὐτονομηθεῖ καὶ νὰ ἐπανέλθει. Ἐπιδίωξη ἐπιβίωσης χωρὶς προοπτικὴ ζωῆς εἶναι προσκόλλησις στὰ γήϊνα, ἄρνησις αἰωνιότητος καὶ ἀπόρριψις τῆς εὐεργετικῆς γιὰ τὴν ψυχὴ διαστάσεως τοῦ γεγονότος τοῦ θανάτου.

Ἡ διὰ τῆς βίας προσπάθεια διατήρησης στὴν ζωὴ ἀποτελεῖ ἔκφραση τῆς ἀνάγκης γιὰ ἀθανασία τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ, ὅταν περιορίζεται μόνο στὸ βιολογικὸ ἐπίπεδο, εἶναι ἀπόδειξη ὀλιγοπιστίας καὶ ἐπιγειότητος. Ὅπως δὲν δικαιούμεθα νὰ ἐπισπεύσουμε τὸν θάνατο, δὲν δικαιούμεθα καὶ νὰ τὸν παρατείνουμε ὡς διαδικασία. Ὀφείλουμε νὰ τὸν ἀποδεχθοῦμε καὶ νὰ τὸν σεβασθοῦμε.²⁰ Κατὰ τὸν Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη, «ἢ μὲ τεχνητὰ μέσα ἄσκοπη παράταση τῆς ζωῆς ἐνέχει κι αὐτὴ τὸν χαρακτήρα ἀλαζονικῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀνάλογης μὲ ἐκείνη τῆς βιαίας διακοπῆς της».²¹

²⁰ Harakas, Stanley, *Contemporary Moral Issues Facing the Orthodox Christian*, Light & Life Publishing Co, Minneapolis, 1982, p. 176.

²¹ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη (Ζηζιούλα)· *Εὐθανασία· Ἀποφάσεις κατὰ τὸ τέλος τῆς*

Τὸ σῶμα ὑπάρχει γιὰ νὰ φανερώσει τὴν ζωὴ τῆς ψυχῆς σὲ αὐτὸν τὸν κόσμον. Στὴν περίπτωση τοῦ ἐγκεφαλικά νεκροῦ, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ἀντίληψη, συνείδηση, σκέψη, βούληση, συναίσθημα καὶ ἐγκεφαλικὴ λειτουργία, τὰ ὄργανα ἀδυνατοῦν νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ψυχὴ, ἀλλὰ παρέχουν μιὰ ζωὴ κατώτερη καὶ αὐτῆς τῶν ζώων, μιὰ πού αὐτὰ καὶ ἀντιλαμβάνονται καὶ διατηροῦν ἐνστικτώδεις λειτουργίες. Ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ σῶμα ἔχει φιλοξενήσει μιὰ ψυχὴ, ἔχει συνυπάρξει μὲ αὐτὴν καὶ φέρει τὰ ἀποτυπώματά της, διατηρεῖ μὲν τὴν ἱερότητά του ἔχει χάσει ὅμως τὴν ζωὴ. Ἐνῶ οἱ λειτουργίες του δὲν ἔχουν καταργηθεῖ στὸ σύνολό τους, ὁ ὄργανισμὸς ἔπαυσε νὰ ζεῖ ὡς σύνολο.

Γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ἐνῶ ἡ ἐλευθερία τῆς ψυχῆς ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὴν συνύπαρξή της μὲ τὸ σῶμα, ἐν ὧσ' ὑφίσταται ἡ βιολογικὴ του ὑπόσταση, ὅταν ἔλθει ὁ θάνατος, ἐλευθερία της εἶναι ἡ προσωρινὴ της ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ σῶμα μὲ τὴν προοπτικὴ ὅμως τῆς συνάντησής της μὲ τὸ ἀναστημένο πλέον σῶμα μὲ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν. Ἡ ἐπίμονη ἄρνηση τοῦ θανάτου, ὅταν ἔχει ἔλθει ἡ ὥρα του, ταλαιπωρεῖ τὴν ψυχὴ, ὅπως καὶ ἡ ἄρνηση τῆς αἰώνιας προοπτικῆς της καὶ τῆς «ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ»²² ἀναστάσεως.

Σύμφωνα μὲ τοὺς εἰδικοὺς καὶ τὴν κοινὴ ἰατρικὴ ἀντίληψη, ὁ ἐγκεφαλικὸς θάνατος ταυτίζεται μὲ τὸν βιολογικό. Ἡ εἰσαγωγή τοῦ ἀναπνευστήρα στὴν σύγχρονη ἰατρικὴ πραγματικότητα, στὴν οὐσία μεταμορφώνει τὸν θάνατο ἀπὸ ἀκαριαῖο γεγονός σὲ γεγονός διαρκείας, διαχωρίζει τὸν «ἐγκεφαλικό» ἀπὸ τὸν καρδιακὸ θάνατο καὶ δίνει τὴν δυνατότητα νὰ μεταφυτεύσουμε ὄργανα, ἱκανοποιώντας, παράλληλα μὲ τὴν βιολογικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἀνάγκη τοῦ λήπτη, κυρίως τὴν πνευματικὴ τοῦ δότη. Ὁ βιασμὸς πού ἀσκεῖται στοὺς φυσικοὺς νόμους γιὰ νὰ ἐπιβιώσει ὁ «ἐγκεφαλικά νεκρός» δότης εἶναι μεγαλύτερος ἀπ' αὐτὸν πού ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ ζήσει μὲ μεταμόσχευση ὁ λήπτης.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, στὸ σῶμα παρεμβαίνουμε μόνο θεραπευτικά. Κάθε κίνηση πού συνηγορεῖ καὶ ἐπισπεύδει τὴν φυσιολογικὴ φθορὰ του, προσβάλλει καὶ τὴν ψυχὴ καὶ εἶναι ἐφάμαρτη. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ διαδικασία τῆς φθορᾶς πρέπει νὰ εἶναι ἐντελῶς φυσικὴ καὶ ποτὲ ἐξαναγκασμένη.

ζωῆς, Πανδοχεῖον, Ἰούνιος 2002, τεύχ. 6, σ. 58.

²² Ἴδιον τοῦ πιστοῦ εἶναι ἡ καταφρόνηση τοῦ θανάτου. «Πῶς δὲ ἐπιδείξει διὰ τῶν ἔργων τὴν πίστιν; Ἐὰν καταφρονῆς θανάτου. Καὶ γὰρ καὶ ταύτη διεστήκαμεν τῶν ἀπίστων· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ καλῶς φοβοῦνται τὸν θάνατον, ἀναστάσεως γὰρ ἐλπίδα οὐκ ἔχουσι· σὺ δὲ πρὸς βελτίονα ὁδεύων ὁδόν, καὶ περὶ τῆς ἐλπίδος τῆς ἐκεῖ φιλοσοφεῖν ἔχων, ποῖαν ἔχεις ἂν συγγνώμην, περὶ ἀναστάσεως μὴ θαρρῶν, ὁμοίως δὲ τοῖς ἀπιστοῦσι τῇ ἀναστάσει τὸν θάνατον δεδουκώς;» (Ἰω. Χρυσόστομος, Ὁμιλία εἰς τοὺς Ἀνδριάντας Ε', ΕΠΕ 32.108, PG 49.71-72).

ε. Ὑπέρβαση ζωῆς καὶ ὑπέρβαση θανάτου

Ἐπάρχει περίπτωση πού σεβασμός στὴν ζωὴ σημαίνει νὰ παλέψουμε μ' ὅλες μας τὶς δυνάμεις κάποιος νὰ ζήσει ἔστω καὶ μὲ ἐκτεταμένη σωματικὴ ἀναπηρία. Τὰ ὑπόλοιπα τὰ συμπληρώνει μὲ τὸ παραπάνω ἢ ἀγάπη μας πού εἶναι ἀνεκτίμητη. Στὴν περίπτωση αὐτὴν, τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἐκτιμᾶται μὲ τὸ ὅτι θὰ ζήσει ὁ ἀσθενής· οὔτε ἡ ἐπιτυχία του ὑπονομεύεται ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο τῆς σωματικῆς του ἀναπηρίας. Ἡ ἔκφραση τῆς ἱατρικῆς ἀγάπης, ὁ κοινὸς ἀγώνας μιᾶς ομάδας γιατρῶν καὶ νοσηλευτῶν, ἢ διάθεση νὰ μὴν νικήσει τὸ κακὸ (ἀτύχημα, ἐγκληματικὴ ἐνέργεια, ἀπροσεξία κ.τ.λ.) ἐστιάζονται στὸ νὰ ζήσει ὁ ἄνθρωπός μας. Αὐτὰ ἔχουν μεγαλύτερη ἀξία.

Ἐπάρχει πάλι περίπτωση πού σεβασμός στὸν ἄνθρωπο σημαίνει ὅτι ὄχι ἀπλῶς τοῦ ἐπιτρέπουμε, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὸν διευκολύνουμε νὰ πεθάνει. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι τὸν πεθαίνουμε, ἀλλὰ ὅτι προσευχόμαστε γιὰ τὸν θάνατό του καὶ ὄχι ὡς συνήθως γιὰ τὴν παράταση τῆς ζωῆς του· ἢ ἀγάπη μας τὸν προτιμᾷ «τετελειωμένο» καὶ ὄχι δοκιμαζόμενο. Ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἱερός μόνον ὡς γεγονός ἀλλὰ καὶ ὡς χρονικὴ στιγμή, τρόπος καὶ διαδικασία. Ἡ τεχνητὴ ὑποστήριξη ὅταν ὀδηγεῖ σὲ ζωὴ εἶναι εὐλογία. Ὅταν ὁμως, ἀπλᾶ μεταμορφώνει τὸν θάνατο ἀπὸ στιγμιαῖο γεγονός σὲ παρατεινόμενη ταλαιπωρία, ἀγωνία καὶ ἀμφιβολία, τότε μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνεπίτρεπτη, ἀήθης καὶ ἀνίερη πράξη σχολαστικότητας καὶ ὀλιγοπιστίας. Ἡ Ἐκκλησία προσεύχεται γιὰ τὴν διευκόλυνση τῆς ἀναχώρησης τῆς ψυχῆς (εὐχή εἰς ψυχορραγοῦντα²³) γιατί γι' αὐτὴν εἶναι μὲν μεγάλο δῶρο ἡ ζωὴ, μπορεῖ ὁμως νὰ εἶναι μεγαλύτερη εὐλογία ὁ θάνατος.

Ἡ ἀκολουθία εἰς ψυχορραγοῦντα εἶναι συγκλονιστικὴ καθὼς ἐκφράζει αὐτὸ πού ζεῖ ἡ Ἐκκλησία· ὅτι ἐνῶ σέβεται τὸ δῶρο τῆς ζωῆς καὶ ἀγαπᾷ τὸν ἄνθρωπο, «λυγίζει μπροστὰ στὸν πόνο αὐτοῦ πού ψυχορραγεῖ τόσο, ὥστε νὰ ἐπιθυμῆ τὸ ταχύτερο δυνατὸ τὸν τερματισμὸ τῆς ζωῆς. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Ἐκκλησία μας δὲν βαδίζει μὲ νομικίστικα καὶ ἠθικιστικὰ κριτήρια, ἀλλὰ θέτει τὸν ἄνθρωπο ὑπεράνω τοῦ Σαββάτου», κατὰ τὸν Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη (Ζηζιούλα).²⁴

Τὸ περισσότερο πού μπορεῖ ἡ Ἐκκλησία νὰ προσφέρει σὲ ἕναν ζώντα ἄνθρωπο εἶναι τὰ μυστήριά της. Στὰ ἐγκεφαλικά νεκρὰ ἄτομα ἢ σὲ αὐτὰ πού βρίσκονται σὲ κῶμμα, ἀδυνατεῖ νὰ τὸ κάνει αὐτό· οἱ κανόνες της δὲν τὸ

²³ «Λῦσον τὸν δοῦλόν σου τῆς ἀφορήτου ταύτης ὀδύνης καὶ τῆς συνεχούσης αὐτὸν πικρᾶς ἀσθενείας καὶ ἀνάπαυσον αὐτὸν ἔνθα τῶν δικαίων τὰ πνεύματα» (Μικρὸν Εὐχολόγιον, Ἔκδ. Ἱ. Αποστολικῆς Διακονίας, ἔκδ. 10η, 1988, σ. 193)

²⁴ ὅπ. παρ., σ. 57.

ἐπιτρέπουν.²⁵ Ἐνῶ εἶναι δυνατόν κάποιος νὰ μεταλάβει τῶν ἀχράντων μυστηρίων λίγο πρὶν ἐκπνεύσει, ἀρκεῖ νὰ εἶναι ἐν συνειδήσει καὶ νὰ ἐπικοινωνεῖ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταλάβει ἂν ἀδυνατεῖ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὰ ἐξωτερικὰ μηνύματα. Οἱ ἐγκεφαλικά λοιπὸν νεκροὶ μαζί μὲ τὴν συνείδηση, τὶς αἰσθήσεις, τὴν ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα, ἔχουν ὀριστικὰ ἀπολέσει καὶ τὴν δυνατότητα νὰ λάβουν τὴν Θεία Κοινωνία. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς προσφέρει ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ προσευχὴ τῆς, πράγμα ὅμως ποὺ ἀδιακρίτως κάνει γιὰ ζῶντες καὶ νεκρούς.

Ἡ κοινωνία σέβεται τὴν ἐπιθυμία τοῦ νεκροῦ ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς λεπτομέρειες τῆς μετὰ θάνατον κατάστασης τοῦ σώματός του· ποῦ νὰ ταφεῖ, ἂν θὰ δεχθεῖ στεφάνια, ἂν θὰ προσφερθεῖ καφές, κ.λπ., ἀρκεῖ αὐτὴ νὰ μὴν προσκρούει στὶς αἰώνιες ἀξίες καὶ ἀπαράβατες ἀρχές τῆς. Παρὰ ταῦτα, δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ ἰκανοποιήσουμε τὴν ἐπιθυμία ἑνὸς ἀσθενοῦς ποὺ ζητάει βοήθεια στὴν ἐπίσπευση τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου του. Στὶς περιπτώσεις αὐτές, ἡ ἀγάπη μας ἐκφράζεται περισσότερο σὰν σεβασμὸς στὸ δῶρο τῆς ζωῆς παρὰ σὰν σεβασμὸς στὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀσθενοῦς.

στ. Ἡ «εὐκαιρία» τοῦ θανάτου

Ὁ θάνατος ὅμως δὲν εἶναι μόνον γεγονὸς ποὺ θυμίζει τὴν πτώση τῶν πρωτοπλάστων. Στὴν Ὁρθόδοξη χριστιανικὴ παράδοση καὶ θεολογία, βλέπεται κυρίως μέσα ἀπὸ τὸ πρῶσιμα καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς ἀναστάσεως. Θάνατος σημαίνει μετάβαση στὴν αἰώνια κατάσταση «ἐνθα οὐκ ἔστι πόνος οὐ λύπη οὐ στεναγμός, ἀλλὰ ζωὴ ἀτελεύτητος»,²⁶ «ἐκδημία ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐνδημία, μετὰστασις ἀπὸ τῶν λυπηροτέρων ἐπὶ τὰ χρηστότερα καὶ θυμηδέστερα καὶ ἀνάπαυσις καὶ χαρά».²⁷ Σημαίνει ἀπέκδυση τῆς σωματικῆς παχύτητος²⁸ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἀπειλή τῆς «πτώσεως» καὶ ἁμαρτίας· σημαίνει ἀληθινὴ ζωὴ. Σημαίνει ἐπίσης ὅτι τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ μετέρχονται ἕναν νέο τρόπο ὑπάρξεως, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ ὁμοιάζει περισ-

²⁵ «Μηδεὶς τοῖς σώμασι τῶν τελευτησάντων τῆς εὐχαριστίας μεταδιδότω. Γέγραπται γὰρ "Λάβετε φάγετε" τὰ δὲ νεκρῶν σώματα οὐδὲ λαβεῖν δύναται οὐδὲ φαγεῖν» (Κανὼν 83 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου). (Ἀγαπίου ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου μοναχοῦ, Πηδάλιον, ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθῆναι 1970, σσ. 292-293). Βέβαια ὁ παραπάνω κανὼνας ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὴν Θεία Εὐχαριστία καὶ ὄχι στὸ Εὐχέλαιο ἢ τὴν ἀνάγνωση τῆς συγχωρητικῆς εὐχῆς.

²⁶ Νεκρώσιμος Ἀκολουθία, Μικρὸν Εὐχολόγιον, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆναι 1980, σ. 204.

²⁷ Γ' εὐχὴ τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς.

²⁸ «Τὸ σῶμα σήπεται εὐθέως ἵνα ἴδῃς γυμνὸν τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος» (Ἰω. Χρυσόστομου, Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ΛΔ', ΕΠΕ 10.486-488, PG 57.404).

σότερο πρὸς τὸ ἀρχαῖο κάλλος ἀπ' ὅ,τι ἡ ἐνωμένη ὑπαρξὴ τους.²⁹ Ὁ θάνατος εἶναι ἡ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος γίνεται περισσότερο ζῶν, εἶναι ἕνας ἰδιαίτερος σταθμὸς στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν προετοιμασία του γιὰ τὴν ἀνάσταση καὶ τὴν ἔσχατη κρίση.³⁰

«Ἐάν τε ζῶμεν ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν τοῦ Κυρίου ἐσμέν».³¹ Τὸ γεγονὸς τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἔχει αἰσθητὰ περιορίσει τὴν τραγικότητα τοῦ θανάτου καὶ ἔχει καίρια γεφυρώσει τὸ χάσμα τοῦ ἀπὸ τὴν ζωῆ.³²

Στὴν περικοπὴ πού διαβάζεται κατὰ τὶς νεκρώσιμες ἀκολουθίες καὶ τὰ μνημόσυνα, ὅλα αὐτὰ διαφαίνονται ἀρκετὰ εὐκρινῶς· «Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται... μὴ θαυμάζετε τοῦτο· ὅτι ἔρχεται ὥρα ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς ...».³³

Γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὁ θάνατος ἔχει καταργηθεῖ. Μόλο πὺ οἱ τελευταῖες στιγμὲς ἔχουν τεράστια ἀξία καὶ βάρος, ἡ ἐναγώνια καὶ ἐν πολλοῖς σχολαστικῇ προσπάθειᾳ προσδιορισμοῦ τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου δὲν ἔχει οὐσιαστικὸ ἐνδιαφέρον καὶ νόημα. Οἱ πιστοὶ ἤδη ζῶντες «μεταβέβηκασιν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν». Ἡ μὲν κάθε δυνατὸ τρόπο ἐπιδίωξη παράτασης τῆς ζωῆς καὶ μετάθεση στὸ μέλλον τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου ἀδυνατίζει τὴν πίστη ὅτι αὐτὸς ἀποτελεῖ ἤδη παρελθὸν («μεταβέβηκεν»). Ὁ φυσικὸς θάνατος πὺ ἀποτελεῖ τὴν τυπικὴ λύση τοῦ συνδέσμου μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς εἶναι «ἐπεισόδιο πολὺ μικρῆς σημασίας συγκριτικὰ μὲ τὸν πνευματικὸ, διότι συντελεῖται μέσα στὰ πλαίσια τοῦ χωροχρονικοῦ διαστήματος».³⁴

Στὸ παρατεθὲν ἀγιογραφικὸ κείμενο, τονίζεται κατ' ἐπανάληψιν ἡ ἀκοὴ τοῦ λόγου τοῦ Κυρίου καὶ τῆς φωνῆς Του, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς. Γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ἡ παράταση τῆς βιολογικῆς ζωῆς εἶναι πολὺ κατώτερη ἀπὸ τὴν ἐνεργοποίησιν τῶν πνευματικῶν αἰσθητηρίων καὶ τὴν βίωσιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως «εἰς ζωὴν αἰώνιον» εἶναι ἀσύγκριτα ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἀπεγνωσμένη πάλιν νὰ παραταθεῖ ἡ ἐπίγεια

²⁹ Florovsky, G., *Eastern Fathers of the Fourth Century*, Vaduz 1987, p. 206.

³⁰ Βατσικούρα, Κυρ.· Ἡ ἐννοια τοῦ θανάτου κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριο Νύσσης, ἐκδ. Ἐπέκταση 1999, σ. 344.

³¹ Ρωμ. ιδ' 8.

³² Harakas, Stanley, *Health and Medicine in the Eastern Orthodox Tradition*, The Crossroad Publishing Co., New York, 1990 p. 149.

³³ Ἰω. ε' 24-29.

³⁴ Χρήστου, Παν.· Τὸ μυστήριον τοῦ ἀνθρώπου, ἐκδ. Κουρουμάνος, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 30.

ζωή μας. Τελικὰ ἀφοῦ ἀκοῦν οἱ νεκροί, ζοῦν.

Ἄλλὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως τὴν ἔχουν «οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες». Καὶ τί πιὸ ἀγαθὸ στὸν κόσμον ἀπὸ τὴν ἐν ἀγάπῃ θυσία τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Ἄν ἡ τόλμη αὐτῆς τῆς ἀγάπης φωτίσει τὴν ὅλη προβληματικὴ τῶν μεταμοσχεύσεων, τότε ἐνισχύει τὴν ἐλπίδα τῶν μεταφυτεύσεων ἀπὸ τὸν πρόσκαιρο κόσμον στὸν αἰώνιο κόσμον τοῦ Θεοῦ, στὴν βασιλεία Του, ποὺ θὰ εἶναι κοινωνία ἀγάπης. Ἡ πρόσκαιρη σωτηρία τοῦ πλησίον ἐξασφαλίζει τὴν αἰώνια δική μας σωτηρία· «οὐκ ἔστιν ἄλλῶς σωθῆναι εἰ μὴ διὰ τοῦ πλησίον». Ἡ διὰ τῆς προσφορᾶς, καὶ ἐνδεχομένως θυσίας μας, παράταση τῆς ζωῆς τῶν ἀδελφῶν εἶναι ἡ δική μας «ἐκπόρευσις εἰς ἀνάστασιν ζωῆς». Καὶ αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ γιὰ τὸν πιστὸ μόνον προσδοκία τοῦ μέλλοντος· «ἔρχεται ὥρα». Μέσα στὴν Ἐκκλησία εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ συγκλονιστικὴ ἐμπειρία τοῦ παρόντος· «καὶ νῦν ἔστι».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στὴ βάση τῶν παραπάνω καὶ μέσα στὴν προοπτικὴ μιᾶς αὐξανόμενης κοινωνίας ἀγάπης καὶ ἀμοιβαίας ὑποστήριξης θὰ μπορούσαμε συμπερασματικὰ νὰ ποῦμε:

1) Οἱ στιγμὲς τῆς ζωῆς μας ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς, ὅπως καὶ αὐτὲς τῆς ἀδυναμίας, τοῦ πόνου καὶ τῶν δοκιμασιῶν μας, ἐγκρύπτουν μιὰ μοναδικὴ ἱερότητα καὶ περιποιοῦν μυστήριο ποὺ ἀπαιτεῖ ἰδιάζοντα σεβασμὸ ἐκ μέρους τῶν συγγενῶν, τῶν ἰατρῶν, τῶν νοσηλευτῶν καὶ τῆς κοινωνίας ὁλόκληρης. Οἱ στιγμὲς αὐτὲς διευκολύνουν τὴν ταπείνωση, διανοίγουν τὴν ὁδὸ τῆς θεϊκῆς ἀναζήτησης καὶ προκαλοῦν τὸ θαῦμα καὶ τὸ σημεῖο τῆς θεϊκῆς χάριτος καὶ παρουσίας.

2) Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ πόνου στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ὅπως καὶ κάθε δοκιμασία, εἶναι «συνεργὸς πρὸς σωτηρίαν» καὶ ἐνίοτε «κρείττων καὶ αὐτῆς τῆς υἰείας» κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ (ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη 1985, τ. 9, σ. 264). Παρὰ ταῦτα, ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀδυναμίαν καὶ ἀσθένειαν τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, πάντοτε φιλόπρωτα ζητεῖ τὴν ἀπαλλαγὴν «ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης», ἐνίοτε δὲ εὔχεται καὶ γιὰ τὴν ἀνάπαυση τῶν ὀδυνομένων (εὐχὴ εἰς ψυχορραγοῦντα).

3) Ἡ ζωὴ μας ἀποτελεῖ ὑπέρτατο δῶρον τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ ὁποῦ βρῖσκονται στὰ χέρια Του καὶ μόνον (Ἰωβ ιβ' 10). Ἀποτελεῖ τὸν χῶρον μέσα στὸν ὁποῖο βρῖσκει τὴν ἑκφρασίαν του τὸ αὐτεξούσιο, συναντᾶται ἢ χάρις τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπιτελεῖται ἡ σωτηρία του. Κάθε θάνατος ποὺ ἀποτελεῖ ἀποτέλεσμα ἀνθρώπινων ἀποφά-

σεων και ἐπιλογῶν -ὅσο «καλὸς» κι ἂν ὀνομάζεται- ἀπορρίπτεται ὡς «ὔβρις» κατὰ τοῦ Θεοῦ. Κάθε δὲ ἰατρικὴ πράξη ποὺ δὲν συντελεῖ στὴν παράταση τῆς ζωῆς, ἀλλὰ προκαλεῖ ἐπίσπευση τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου καταδικάζεται ὡς ἀντιδεοντολογικὴ καὶ προσβλητικὴ τοῦ ἰατρικοῦ λειτουργήματος. Οἱ ἄνθρωποι προσευχόμεστε, δὲν ἀποφασίζουμε γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὸν θάνατο.

4) Ἡ φύση μας θέλει τὴν ἀναχαίτιση καὶ ἀπομάκρυνση τοῦ συμβάντος τοῦ θανάτου.

5) Ἡ φύση μας ἐπίσης αἰσθάνεται ἀναρμόδια νὰ προσδιορίσουμε ἐμεῖς τὴν στιγμή τοῦ θανάτου· αὐτὴ ἀνήκει στὸν Θεὸ καὶ μόνον.

6) Ἡ τάση ἀπομυστηριοποιήσεως τοῦ θανάτου ἀποτελεῖ ἐπικίνδυνη πνευματικὴ ἀσθένεια.

7) Ὅσο πλησιάζουμε στὸ νὰ γεννοῦμε ἐμεῖς τὴν ζωὴ -ἢ σύλληψη νὰ εἶναι δικό μας κατόρθωμα- τόσο καὶ διευκολυνόμαστε νὰ τὴν ἀφαιροῦμε ἢ νὰ ἀποφασίζουμε περὶ τοῦ τέλους τῆς -θεωροῦμε ὅτι ἀποτελεῖ δική μας ἀρμοδιότητα.

8) Μία κοινωνία εὐκόλη στὴν διακοπὴ τῆς ἐμβρυϊκῆς ζωῆς γιὰ παθολογικὲς περιπτώσεις εἶναι ἀνεκτικὴ καὶ πρὸς τὶς ἀνεπιθύμητες κυήσεις. Ἄνάλογα ἡ διευκόλυνση τῆς εὐθανασίας σὲ περιπτώσεις δυσβάσταχτου πόνου ἀνοίγει τὸν δρόμο, ρίχνει τὶς ἀντιστάσεις, πρὸς τὴν διακοπὴ κάθε ἀνεπιθύμητης ζωῆς. Τελικὰ τὸ δικαίωμα στὸν θάνατο ἢ στὴν ζωὴ εἶναι πρόφαση ποὺ δικαιολογεῖ τὴν διαστροφὴ καὶ ἀσέβεια τῆς ἐποχῆς μας. Ποιὸς ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ ἐμβρύου;

9) Εἶναι φοβερὸ οἱ τελευταῖες στιγμὲς ἐνὸς ἀνθρώπου ἀντὶ νὰ βγάξουν φιλανθρωπία νὰ συνοδεύονται ἀπο σκληρότητα καὶ θρασύτητα ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἱερότητος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

10) Ἡ ἀγάπη μας ἐκφράζεται εἴτε ὡς ἐπιθυμία μας νὰ ἀπαλλαγεῖ ὁ πλησίον μας ἀπὸ τὸν πόνο εἴτε ὡς πόθος νὰ παραταθεῖ ὅσο γίνεται τὸ μαζί. Ἡ κρίση τῆς εὐθανασίας δημιουργεῖ μιὰ ἐσωτερικὴ σύγκρουση τῆς ἀγάπης. Αὐτὴ ἢ κρίση μπορεῖ νὰ βγάλει τὴν θεϊκὴ παρηγοριά, τὴν φανέρωση τοῦ «σημείου», τὴν ἐμπιστοσύνη στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μὲ ὅ,τι αὐτὴ συνεπάγεται, τὸν φωτισμὸ τῆς ψυχῆς.

11) Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ ἐξαντλητικὴ προσπάθεια νὰ καθυστερήσουμε τὴν στιγμή τοῦ θανάτου, ὅταν αὐτὴ ἔχει ἐπέλθει, καταδεικνύει ὀλιγοπιστία, ἐπιγειότητα καὶ δυσκολία ἀποδοχῆς τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ.

Ὅταν προσπαθοῦμε νὰ προσφέρουμε ζωὴ σὲ κάποιον, στὴν καλύτερη περίπτωση, ἐπιδιώκουμε νὰ τοῦ δώσουμε αὐτονομία κινήσεων, σκέψεως καὶ

συνειδήσεως. Στή χειρότερη τὴν ἐλπίδα ὅτι αὐτὰ ἴσως τὰ ἀποκτήσει σὺν τῷ χρόνῳ. Ἄν ἡ συνειδήσή μας μᾶς λέγει ὅτι οὔτε ἐλπίδα ἔχει, τότε δὲν παρατείνουμε τὴν ζωὴ ἀλλὰ παρεμποδίζουμε τὸν θάνατο ὡς εὐεργεσία, ὡς ἀνακούφιση. Τότε παρέχουμε τὴν ζωὴ ὄχι ὡς δῶρο ἀλλὰ ὡς ταλαιπωρία καὶ βάσανο. Ἡ δὲ δική μας παρέμβαση ἐκφράζει περισσότερο τὴν ὀλιγοπιστία μας ἢ τὴν δυσκολία μας νὰ παρέμβουμε ὡς γιατροὶ ἢ συγγενεῖς μὲ ἀγάπη καὶ πίστη στὸ δίλημμα.

Ἀντιθέτως, τυχὸν παρέμβασή μας, πιθανὸν νὰ καταδεικνύει θράσος ἀπέναντι τοῦ γεγονότος.

12) Κάθε προσπάθεια ἀπάντησης στὰ ὑπὸ μελέτην ζητήματα καὶ γενικότερα αὐτοῦ τῆς εὐθανασίας μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ μόνον μέσα στὸ φῶς τῆς ὑπέρβασης τοῦ θανάτου. Γιὰ τὴν Ἐκκλησία, καλὴ ζωὴ καὶ καλὸς θάνατος σημαίνει ζωὴ καὶ θάνατος μὲ σημασία καὶ προοπτική. Ὅταν ἡ ἐπιλογή τοῦ θανάτου προέρχεται ἀπὸ τὴν ἄρνηση τοῦ Θεοῦ ὡς χορηγοῦ καὶ κυβερνήτη τῆς ζωῆς μας, τότε ἀποτελεῖ ἁμαρτία. Ἀντίθετα, ὅταν ὁ πόθος τοῦ θανάτου ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό, τότε ἀποτελεῖ εὐλογία καὶ μοναδικὴ ἀρετὴ («ἐπιθυμῶ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι», Φιλ. α' 23).

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ παράδοση περιλαμβάνει πολλὰ παραδείγματα ἀγίων ποὺ ἀρνήθηκαν νὰ προσφύγουν στὴ βοήθεια τῶν γιατρῶν ἢ τῶν φαρμάκων καὶ ἀφέθηκαν στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Ἄλλοι πάλι ποὺ προσέφυγαν στὴ συνδρομὴ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης θεώρησαν τὴν πράξη τους ὡς ἀποκλίνουσα ἀπὸ τὴν ὁδὸ τῆς τελειότητος.

Εἶναι ἐντυπωσιακὸ αὐτὸ ποὺ ἀναφέρεται καὶ γιὰ τὸ τέλος τοῦ σύγχρονου ἀγιορείτη ἀσκητῆ γέροντος Παῖσιου:

«Ἐνῶ ὑποτασσόταν ταπεινὰ σὶς ὑποδείξεις τῶν γιατρῶν, κάποια μέρα κάλεσε τὸν γιατρὸ καὶ τοῦ εἶπε:

- Ἐδῶ θὰ σταματήσουμε τὴν θεραπεία.

- Γιατί, Γέροντα;

- Τώρα θὰ κάνεις ὑπακοὴ ἐσύ. Θὰ δώσεις ἐντολὴ νὰ σταματήσουμε. Τώρα δὲν μπορῶ νὰ κάνω τίποτε. Χθὲς θέλησα νὰ προσευχηθῶ γονατιστὸς καὶ δὲν μπόρεσα. Δὲν μπορῶ νὰ δῶ κανέναν· ἔληξε ἡ ἀποστολή μου. Αὐτὸ ἦταν. Ἐδῶ θὰ μὲ ἀφήσετε.

Ἔστερα ρώτησε.

- Μπορῶ νὰ πίνω λίγο νερὸ ἢ στειμμένο καρπούζι; Τίποτε ἄλλο. Καὶ θὰ σὲ παρακαλέσω, θὰ ῥθεις ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ μετὰ δὲν θὰ ξανάρθεις.

- Τὴν τελευταία φορά πὸν τὸν εἶδα, διηγεῖται ὁ θεράπων γιατρός του κ. Μπλάτζας, ἑπτὰ ἡμέρες πρὶν κοιμηθῆ, φαίνεται ἤμουν στενοχωρημένος. Πολλές φορές μὲ ἀπασχολοῦσε τὸ θέμα, ἂν αὐτὸ πὸν κάναμε στοὺς ἀρρώστους εἶναι τὸ σωστό. Μοῦ εἶπε:

- Ἄκουσε, Γιώργο. Ὅλα ἔγιναν ὅπως ἔπρεπε. Ἄξιος ὁ μισθός σου. Μὴ στενοχωριέσαι. Ἦθελα νὰ ξέρεις ὅταν μὲ χρειασθῆς, θὰ εἶμαι κοντά σου.»³⁵

Στὸ περιστατικὸ αὐτὸ βλέπει κανεὶς τὸν ἄγιο γέροντα νὰ ἀρνεῖται τὴν περαιτέρω ἰατρικὴ ὑποστήριξη μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐνδεχόμενη ἐπίσπευση τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου. Ἐφ' ὅσον ὁ γέροντας ἀδυνατεῖ νὰ προσευχηθεῖ δὲν τοῦ χρειάζεται πλέον ὁ χρόνος. Ἐχει ἀνάγκη μόνο ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα. Ἡ βιολογικὴ ζωὴ καταπαύει πλέον ὡς ἀξία. Ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν προσδοκία τῆς ἐξόδου.

Αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ φίλαυτη ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἀνακούφιση ἀλλὰ ἔκφραση τῆς βουλήσεως τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸ «ἀναλῦσαι» καὶ τὸ αἰωνίως «σὺν Χριστῷ εἶναι».³⁶

13) Αὐτὴ ἡ πολυδιάστατη στάση μπροστὰ στὸν πόνο καὶ στὸν θάνατο δὲν ὀφείλεται σὲ ἀσαφῆ θέση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καταδεικνύει τὸν ἀπόλυτο σεβασμὸ τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας καὶ τῆς μοναδικότητος τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ἡ βαθύτερη κατάσταση τῆς κάθε ψυχῆς ἐρμηνεύει τὶς ἐπιθυμίες καὶ προσδιορίζει τὶς ἐπιλογές.

ΑΞΟΝΕΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΗΘΟΥΣ

Νομίζω ὅτι ἔχουμε παρασυρθεῖ ἀπὸ τὴν Δυτικὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἔντονο φυσικὸ ἀνθρωποκεντρισμὸ καὶ ἐπιγειότητα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ βιολογικὴ ζωὴ θεωρεῖται ὡς ὑπεραξία καὶ ἴσως τὸ ὑπέριστα ἀγαθό.

Ἡ Ὁρθόδοξη ἀντίληψη βλέπει τὸν ἀνθρώπο περισσότερο στὴν οὐράνια προοπτικὴ του καὶ στὸ πλαίσιο τῆς δυνατότητος τῆς θεώσεώς του.

1. Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος μᾶς ὑπερβαίνουν καὶ ὡς στιγμὴ καὶ ὡς τρόπος καὶ ὡς γεγονότα.

2. Ὁ κάθε ἀνθρώπος ἀντλεῖ τὴν ἀξία του ὄχι ἀπὸ τὰ ἀτομικά του συμφέροντα ἢ δικαιώματα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ὅτι εἶναι πλασμένος «κατ' εἰκόνα

³⁵ Ἰσαὰκ Ἱερομονάχου, Βίος Γέροντος Παΐσιου τοῦ Ἁγιορείτου, Ἁγιὸν Ὅρος, 2004, σσ. 346-347.

³⁶ Φιλ. α' 23.

καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ». Κάθε παρέμβαση στὴ ζωὴ του εἶναι ἐπιτρεπτὴ ἐνόσω δὲν προσβάλλει αὐτὸ τὸ στοιχεῖο του.

«Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον» (Γεν. θ' 6).

Ὁ φόνος δὲν εἶναι ἁμαρτία ἐπειδὴ τὸ θῦμα ὑποφέρει καὶ πονάει οὔτε μόνον ἐπειδὴ στερεῖται τοῦ δικαιώματος στὴ ζωὴ. Αὐτὰ συμβαίνουν καὶ μὲ τὰ ζῶα ὅταν τὰ σκοτώνουμε.

Ὁ φόνος ἐνὸς ἀνθρώπου εἶναι ἁμαρτία κυρίως διότι προσβάλλει τὸ κατ' εἰκόνα ἀφ' ἐνὸς καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν ἀφ' ἑτέρου. Ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν ζωὴ μέσα του· ἐμεῖς δὲν μποροῦμε νὰ ἐνεργήσουμε οὔτε κἂν νὰ θελήσουμε τὸν θάνατο. Τὸ καθ' ὁμοίωσιν εἶναι ἡ δυνατότητα πού μὲ κανέ-
ναν τρόπο δὲν δικαιούμεθα νὰ ἀποστερήσουμε ἀπὸ κανέναν.

Μὲ αὐτὴ τὴν λογικὴ ἢ κάτω ἀπὸ κάποιες συνθηκὲς θανάτωση κάποιου δὲν εἶναι μιὰ ἀπόφαση πού κάποιος ὡς Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ πάρει. Ἐνδε-
χομένως μόνον κάποιος ὡς ἄτομο θὰ μποροῦσε νὰ τολμήσει.

3. Ἡ ὑποκατάσταση τῶν ἀξιῶν πού μᾶς ὑπερβαίνουν μὲ τὴν μηχανιστικὴ ὀρθολογιστικὴ ἀντίληψη πού μᾶς ὑποτάσσεται μειώνει τὸν ἄνθρωπο καὶ ὑποβιβάζει τὸ πρόσωπο.

4. Τὰ σύγχρονα διλήμματα στὰ ὁποῖα μόνοι μας ὀδηγηθήκαμε δὲν ἔχουν σαφεῖς ἀπαντήσεις. Ἡ σχέση μας μὲ τὸ ἄγνωστο πού γεννᾷ ἢ κατακτηθεῖσα γνώση καὶ πρόοδος μπορεῖ νὰ μᾶς διδάξει τὶς πιὸ βαθεῖες ἀλήθειες ἐφόσον ὁμως στεκόμαστε μπροστά του μὲ ταπείνωση.

5. Ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νὰ δίνει τὶς κατευθύνσεις, ὄχι νὰ παίρνει τὴν ἀπόφαση. Γιατί δίνει φῶς, δὲν κλέβει τὴν ἐλευθερία. Ἡ ἀπόφαση καὶ τὸ βάρος τῆς εὐθύνης ἀνήκει στὸν καθένα μας. Εὐθύνη καὶ ἀρμοδιότητα τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι νὰ μᾶς προστατεύσει ἀπὸ τὰ λάθη μας ἀλλὰ νὰ μᾶς διδάξει ἀπὸ αὐτά. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν τιμωρεῖ γιὰ τὰ λάθη μας ἀλλὰ τὰ συγχωρεῖ παιδαγωγικά. Ἡ διαστροφή τιμωρεῖται ὄχι τὸ λάθος.

6. Ἡ ἐνεργητικὴ εὐθανασία ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σκληρότητος τοῦ φόνου. Καὶ ἡ λεγόμενη παθητικὴ ἔχει τὸ στοιχεῖο τῆς ἐγκατάλειψης. Ἡ Ἐκκλησία ἀντιτίθεται καὶ στὰ δυο. Ἐκεῖ πού βλέπει τὴν ἀνάγκη νὰ συζητήσει εἶναι ἡ ἄρνηση ἢ διακοπὴ τῆς μὴ ἐπιθετικῆς θεραπευτικῆς. Γιατί ἐνίοτε αὐτὴ ἡ θεραπευτικὴ δὲν θεραπεύει ἀλλὰ βασανίζει δίχως λόγο καὶ παρεμποδίζει τὴν εὐλογία τοῦ θανάτου. Ἡ κρίση τοῦ πότε αὐτὸ συμβαίνει ἐπαφίεται στὴ συνείδηση τοῦ γιατροῦ. Γι' αὐτὸ ἴσως ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι νὰ δώσει ὀδηγίες γιὰ τὸ δίλημμα ἀλλὰ νὰ καλλιεργήσει τὶς συνειδήσεις.